Ioan MILICĂ

MODELE NAIVE ŞI MODELE SAVANTE ÎN REPREZENTAREA LINGVISTICĂ A REALITĂŢII: DENUMIRILE DE PLANTE

Omul încearcă să domine natura pornind de la idee.
Wilhelm von Humboldt

În paradigma ştiinţelor cognitive, noţiunea de «model cognitiv» este valorificată pentru a arăta că acelaşi aspect al realităţii poate fi conceptualizat şi exprimat în chipuri diferite de vorbitorii unei limbi. Cunoaşterea pe care fiinţele umane o au despre un anumit fapt din realitate şi felul în care această cunoaştere este reprezentată lingvistic formează, de altfel, nucleul în jurul căruia s-au dezvoltat dezbaterile referitoare la principiul relativităţii lingvistice[1], ceea ce înseamnă că relaţia între nume şi lucruri este una dintre problemele centrale ale ştiinţelor limbajului, indiferent de orientarea asumată de oamenii de ştiinţă preocupaţi de această chestiune.

Modelele cognitive, observă Ungerer şi Schmid (1996, p. 50), „se întemeiază pe presupunerea că mai mulţi oameni au cam aceleaşi cunoştinţe asupra lucrurilor". Aceste modele „nu sunt universale, ci depind de cultura în care creşte şi trăieşte o anumită persoană". Fără a fi nouă, ideea existenţei unor modele cognitive pe care fiinţa umană îşi edifică viziunea asupra lumii se dovedeşte utilă în deosebirea a două tipuri de cunoaştere: *empirică* şi *ştiinţifică*. Distincţia între cele două tipuri de cunoaştere face posibilă distincţia între *modelele naive* (sau populare) şi *modelele savante* (sau ştiinţifice): „Numesc *model popular* sau *cultural* un ansamblu organizat de cunoştinţe comune care, în multe cazuri, este dezvăluit prin intermediul limbajului cotidian. *Mo-*

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

delele ştiinţifice sau savante sunt teorii pe care specialişti precum psihologii, filozofii şi alţii le dezvoltă într-un anume domeniu de investigare." (Kövecses, 2004, p. 114). Admiţând că un model cognitiv se formează pe baza unui ansamblu de cunoştinţe dobândite şi că, în plan lingvistic, modelele cognitive se concretizează în simboluri verbale şi relaţii între simboluri, se poate afirma că limba este tezaurul în care se condensează fapte de cunoaştere şi ansamblul de resurse lingvistice pe care vorbitorii le întrebuinţează pentru a exprima cunoaşterea lor asupra unui aspect al realităţii.

Cunoaşterea şi *limbajul* (subl. n.) – notează M. Foucault (2008, p. 152) comentând legătura dintre cele două forţe ce animă fiinţa umană – „sunt riguros intersectate. Ele au, în reprezentare, aceeaşi origine şi acelaşi principiu de funcţionare, se sprijină reciproc, se completează şi se critică fără încetare. În forma lor cea mai generală, a cunoaşte şi a vorbi consistă mai întâi în a analiza caracterul simultan al reprezentării, a-i distinge elementele, a stabili relaţiile care le combină, succesiunile posibile după care pot fi derulate: spiritul vorbeşte şi cunoaşte printr-o aceeaşi mişcare". Teza examinată de Foucault a fost pusă în circulaţie la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, dar reverberaţiile ei sunt înscrise în tradiţiile mai multor şcoli şi curente lingvistice actuale, generativismul chomskyan şi cognitivismul fiind doar două dintre ele.

Transfigurarea faptelor de cunoaştere în fapte de limbaj verbal articulat pune în lumină rolul crucial pe care semnele limbii îl au pentru conştiinţa şi viaţa individului vorbitor. În lipsa unui nume, reprezentarea în conştiinţă a unei realităţi rămâne o latenţă indicibilă. Prin cuvânt, cunoaşterea se comunică, iar felul în care ea se lasă comunicată permite realizarea deosebirilor între modele cognitive.

Studierea plantelor şi a denumirilor acestora reprezintă domenii de cunoaştere în care convergenţele şi divergenţele între modelul empiric şi cel ştiinţific merită examinate, ţinându-se cont că:

a) în istoria culturii umane, modelele denominative naive (populare) preced modelele denominative savante (ştiinţifice), pe care, fără îndoială, le-au determinat;

b) influenţa exercitată de modelele empirice asupra modelelor ştiinţifice devine din ce în ce mai slabă pe măsură ce modelele ştiinţifice capătă autonomie şi devin surse ce influenţează modelele populare.

Având în vedere consideraţiile de mai sus, prezentarea trăsăturilor celor două modele, naiv şi savant, va fi urmată de schiţarea celor mai importante surse ale denumirilor populare, scopul demersului fiind de a pune în lu-

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

mină, din perspectiva elementelor dominante, zonele de continuitate și de discontinuitate între cele două moduri de a numi plantele[2].

Trăsături ale modelului naiv. Studiul denumirilor etnobotanice[3] este o arie de cercetare bine reprezentată în lingvistica românească. Cea mai valoroasă monografie lingvistică de până acum (Bejan, 1991) sintetizează și duce mai departe efortul de a lămuri originea, modul de formare și întrebuințarea termenilor prin care românii denumesc plantele. De asemenea, dicționarul etnobotanic elaborat de colectivul coordonat de Al. Borza (1968) reprezintă, în ciuda câtorva neajunsuri de natură lingvistică, o realizare valoroasă și utilă pentru identificarea tiparelor denominative și pentru observarea domeniilor onomasiologice care au favorizat formarea denumirilor de plante. De altfel, bibliografia românească privind denumirile etnobotanice și savante ale plantelor cuprinde câteva sute de titluri, o prezentare cronologică și critică a celor mai importante contribuții fiind realizată de Bejan[4] (1991).

Cea mai importantă trăsătură a modelului naiv este *dimensiunea empirică*, potrivit căreia denumirea plantelor se face în acord cu trăsăturile observabile ale acestora (v. Bejan, 1991): 1) aspectul general al plantei sau aspectul unora dintre părțile alcătuitoare: *ghimpoasă* (Arcticum lappa); 2) coloritul plantei sau al unora dintre părțile componente: *roșcovan* (Lactarius deliciosus); 3) gustul plantei sau al unora dintre părțile componente: *amăruță* (Picris hieracioides); 4) „comportamentul": *adormite* (Pulsatilla vulgaris); 5) proprietățile sevei: *lăptuci* (Lactarius deliciosus); 6) întrebuințarea, cu subtipurile: a) medicinală: *holeră* (Xantium spinosum); b) magică: *ursitoare* (Chelidonium majus); c) ornamentală: *bucuria-casei* (Begonia sanguinea); d) practică: *măturișcă* (Artemisia annua); 7) locul: a) de creștere: *orzoaică de baltă* (Vallisneria spiralis); b) de proveniență: *tutun leșesc* (Nicotiana rustica); 8) timpul de maturizare și / sau de înflorire: a) momentul zilei: *zorele* (Convolvulus arvensis); b) anotimpul: *primăveriță* (Galanthus nivalis); c) sărbătorile: *crăciunele* (Rhipsalis crispata).

O altă particularitate este *variabilitatea denominativă*. Aceeași plantă are denumiri care diferă de la o regiune la alta: *brâul Maicii Domnului*, *iarba șarpelui*, în Transilvania, *iarbă neagră și mare*, în Muntenia (Phalaris arundinacea). Variația diatopică a denumirilor etnobotanice se observă, deopotrivă, în plan fonetic și morfologic: *aglice* / *agrice, agliciu, agliș, agliț*, *aglicea* / *agricea*, *aglicel* (Filipendula vulgaris). Existența variantelor denominative poate fi explicată atât prin faptul că, în regiuni diferite, nu se fac distincții denominative foarte clare între plante cu înfățișare asemănătoare, pe de o parte, sau că una și aceeași realitate botanică are mai multe denumiri puse în circulație în diverse perioade istorice, pe de altă parte.

Imprecizia denominativă este consecința variabilității, ceea ce face ca aceeași denumire să fie folosită pentru a numi mai multe plante sau ca aceeași plantă

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

să aibă mai multe denumiri. De pildă, termenul *argințică* este folosită pentru a denumi plante precum Dryas octopetala, Lithospermum arvense, Potentilla anserina, primele două având flori asemănătoare ca formă și cromatică, iar cea de-a treia având la maturitate flori galbene, dar frunze brumării.

Necesitatea de a face totuși deosebire între plante asemănătoare a determinat *specializarea denominativă* a unor elemente lexical-formative. Astfel, dacă se au în vedere plante ale căror flori au forme și colorit asemănătoare, cum ar fi, de pildă, Aster tripolium, Consolida regalis și Centaurea cyanus, se va observa că deosebirile din planul realității sunt marcate în planul denumirii prin sufixe diminutivale diferite: *albăstrică* (Aster tripolium) – *albăstrioară* (Consolida regalis) – *albăstriță* (Centaurea cyanus). Specializarea unor sufixe pentru a forma termeni etnobotanici este mai productivă în cazul plantelor medicinale ale căror denumiri s-au format prin derivare progresivă de la denumirile bolilor pe care le lecuiesc: bolând*ariță*, brân*cariță*, negel*ariță* etc.

O proprietate foarte importantă a modelului naiv este *denominația vagă*. Dacă imprecizia denominativă reflectă oscilațiile în formarea, adoptarea și punerea în circulație a unor denumiri unice și stabile pentru plante, denominația vagă reliefează limitările în a cunoaște în toate situațiile, prin datele oferite de simțuri, diferențele esențiale între realitățile botanice. Denominația vagă se observă, mai cu seamă, în cazul denumirilor compuse din care fac parte termeni etnobotanici generici, *buruiană*, *iarbă*, *floare*, cărora li se adaugă diverse determinative ce evidențiază unele trăsături observabile (v. supra, *dimensiunea empirică*). Astfel, în limba română, conform dicționarului coordonat de Al. Borza (1968), modelul [*buruiană* + determinant] se concretizează în aproximativ 200 de denumiri, modelul [*floare* + determinant] are în jur de 150 de realizări denominative, iar modelul [*iarbă* + determinant] este cel mai productiv, cu peste 400 de realizări. Randamentul ridicat al tiparului formativ [*termen etnobotanic generic* + *determinativ(e)*] accentuează un aspect mai puțin cercetat, anume că termenii generici reflectă „genul", iar determinativele individualizează „specia", ca în modelul denominativ savant. Această convergență arată că, în chip empiric, au fost realizate opoziții denominative care, deși nu au rigoarea și precizia celor științifice, pun în lumină orizontul de cunoaștere al vorbitorilor. Astfel, dacă se iau în considerare denumiri etnobotanice precum *buruiană de brâncă*, *buruiană dulce*, *buruiană păroasă*, *buruiană de sat* (Borza, 1968), se constată că „genul" exprimat prin substantivul *buruiană* cunoaște mai multe „specii" exprimate prin determinanți care identifică: a) boala pe care planta o lecuiește (*buruiană de brâncă*); b) gustul unor părți ale plantei (*buruiană dulce*); c) aspectul (*buruiană păroasă*) și d) habitatul (*buruiană de sat*). Pe de altă parte, trebuie arătat că, în limba română, procedeele formative cele mai productive sunt derivarea[5] și

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

compunerea[6] astfel, încât o analiză comparativă a cuvintelor etnobotanice românești și a denumirilor populare de plante din alte limbi, în vederea stabilirii gradului de asemănare între modelul cognitiv naiv și cel științific, trebuie să țină seamă de particularitățile genetice și structurale ale idiomurilor luate în atenție.

Nu în ultimul rând, trebuie amintită *specificitatea culturală* a modelelor naive, întrucât multe denumiri de plante sunt reflectări lingvistice ale unor practici, credințe și comportamente umane specifice unei anumite culturi. De exemplu, între denumirile românești ale plantelor există termeni care oglindesc existența a două straturi culturale, precreștin[7] și creștin[8], cu pondere și importanță diferite în imaginarul lingvistic colectiv.

Trăsături ale modelului savant. Naturalistul suedez Carl von Linné (lat. Carolus Linnaeus) este învățatul care a pus bazele științifice ale modelelor denominative existente în botanică și zoologie[9]. La aproape trei secole de când părintele taxonomiei moderne a fixat principiile nomenclaturale care au impulsionat dezvoltarea sistematicii în științele naturale, ideile sale continuă să reprezinte rădăcinile din care s-au dezvoltat trăsăturile modelului savant în botanică.

Una din trăsăturile care desparte modelul științific de cel popular este *sistematicitatea*. În viziunea lui Linné (ed. rom. 1999, p. 89), descrierea sistematică reprezenta fundamentul cercetării științifice: „Prima treaptă a înțelepciunii este să ne cunoaștem pe noi înșine; apoi obiectele pe care putem să le diferențiem între ele și să le cunoaștem bazându-ne pe așezarea lor într-o clasificare și pe denumirea lor corespunzătoare; astfel, clasificarea pe care o facem și denumirea pe care le-o dăm vor forma temeliile științei noastre. (...) Cel care studiază natura (naturalistul) este cel ce distinge corect părțile ce alcătuiesc natura și pe care le descrie și le numește corect după numărul și forma lor, după așezarea și proporțiile dintre părți". Descrierea și numirea, notează savantul suedez, trebuie să se facă în chip corect, adică în acord cu esența realității pe care omul de știință o cercetează. Din acest punct de vedere, Nybakken (1959, p. 15) observă că, în modelele științifice din științele naturale, numirea se face în acord cu o schemă de numire (*nomenclatura binară*) și cu o schemă de clasificare (*taxonomie*), iar Stearn (1985, p. 16) comentează că denumirile științifice ale plantelor reprezintă „definiții stipulative", adică alegeri deliberate și arbitrare ale denumirilor date anumitor realități. Sistematicitatea modelului denominativ științific reflectă *arbitrarietatea* acestuia.

Specificitatea nomenclaturală este o altă trăsătură a modelelor savante prin care se arată că fiecare domeniu de cercetare științifică are necesități denominative specifice (Nybakken, 1959). De pildă, dacă denumirile botanice sunt structuri lingvistice binare, în care primul termen arată genul, iar cel

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

de-al doilea specia [*Leontopodium alpinum* → lat. *Leontopodium* < gr. leonto-podion 'piciorul leului' (Gledhill, 2008, p. 234) + lat. Alpinus, -a, -um 'care crește în Alpi sau în zona alpină a altor munți' (Stearne, 1985, p. 383)], în denumirile științifice din chimie domină cuvintele compuse ai căror constituenți denumesc substanțele primare și modul lor de combinare [*hexaclorciclohexan*, insecticid pe bază de clor și de benzen hidrogenat].

Precizia denominativă este o proprietate esențială a modelelor savante. Potrivit acestei caracteristici, un termen științific va sugera cât mai clar posibil proprietățile conceptului sau lucrului pe care îl reprezintă. Nybakken (1959, p. 16) arată că, în botanică, numărul mare al genurilor și încrucișarea lor a determinat, ocazional, apariția unor denumiri științifice întemeiate pe anagrame [*Muilla* < *Allium*]. Apariția denumirii formate prin anagramă este motivată de faptul că speciile de plante din genul Muilla, deși fac parte din familia crinului, au flori asemănătoare cu ale celor din genul *Allium*, acesta fiind fundamentul cognitiv care generează anagrama. De altfel, precizia denominativă este, în viziunea lui Linné (ed. rom., 1999, p. 108), o condiție fundamentală a alcătuirii unei denumiri botanice: „Termenii tehnici aleși trebuie să fie clari, pentru a evita confuziile și erorile". Naturalistul recomanda chiar ca numele de gen să reflecte caracteristicile esențiale ale plantelor, să nu existe denumiri comune cu cele din zoologie și mineralogie și să nu se preia în botanică denumiri din medicină (din anatomie și patologie, mai ales). Totodată, în alcătuirea nomenclaturii binare, Linné (ed. rom. 1999, p. 108 ș.u.) respingea *denumirile hibride* (de pildă, compunerea cu termeni greci și latini pentru a forma o denumire de gen), *denumirile paronomastice* (cu sonorități asemănătoare), *denumirile care nu provin din latină sau greacă*, *denumirile după nume de sfinți* (dar accepta denumirile create după numele unor zeități) și *denumirile după nume de oameni celebri* (excepție făcând poeții, fețele regale și botaniștii). În privința denominativelor pentru specie, învățatul recomanda evitarea denumirii în conformitate cu *dimensiunile* plantei, *locul de creștere*, *culoarea*, *mirosul*, *gustul*, *întrebuințarea*, adică trăsăturile „înșelătoare" (termenul îi aparține lui Linné) pe care se întemeiază denumirile etnobotanice.

Stabilitatea terminologică este considerată, încă din secolul al XVIII-lea[10], poate chiar mai devreme, o condiție fără de care nomenclatura științifică nu s-ar fi putut deosebi de cea populară. Nybakken (1959, p. 23) afirmă că, odată format, un termen științific nu poate fi schimbat nici sub aspectul formei, nici sub aspectul conținutului, în vreme ce Stearn (1985, p. 282 ș.u.) comentează că în *Codul internațional de nomenclatură botanică* unele dintre recomandările lui Linné au devenit prescripții, iar altele au fost respinse.

Economia și *eufonia* sunt trăsături pe care Nybakken (1959, p. 20-21) le consideră relevante pentru orice terminologie științifică. De altfel, aces-

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

te caracteristici au fost propuse și de părintele taxonomiei moderne, care nota că în nomenclatura botanică trebuie evitate „numele de gen mai lungi decât 12 litere (*nomina sesquipedalis*), ca și numele dizgrațioase" (Linné, ed. rom., 1999, p. 109).

Realitate și denumiri. O descriere a domeniilor onomasiologice reflectate în planul semantic al denumirilor etnobotanice și științifice ar pune în evidență aspectele comune și cele distinctive ale celor două modele. Problema *continuității* și *creativității denominative* are o importanță crucială în observarea asemănărilor și deosebirilor între modelul naiv și cel savant. O comparație aprofundată a celor două tipuri de terminologii, populară și științifică, ar permite observarea faptului că diverși termeni etnobotanici din latină și greacă au devenit, în timp, termeni ai nomenclaturii științifice. Totodată, unii dintre termenii etnobotanici latini au fost moșteniți în limbile romanice și fac parte, astăzi, atât din tezaurul denominativ popular, cât și din terminologia botanică științifică. Un exemplu în acest sens este lat. *al(l)ium* ai cărui urmași romanici, rom. *ai*, it. *aglio*, prov. *alh*, fr. *ail*, cat. *all*, span. *ajo*, port. *alho* (Körting, 1901, p. 42), au drept corespondent științific lat. *Allium*, care denumește genul plantelor înrudite cu ceapa. Pe de altă parte, în terminologia botanică savantă[11] denumirea genului are rol asemănător *numelui de familie*, iar denumirea speciei se apropie ca funcționare de *prenume*, însă nu același lucru se poate afirma și despre urmașii romanici ai lat. *al(l)ium*. Pus în circulație pe cale savantă, lat. *Allium* a devenit termen științific universal, întrebuințat de toți botaniștii, indiferent de cultura din care fac parte și de limba pe care o vorbesc, în vreme ce cuvintele provenite din lat. *al(l)ium* supraviețuiesc, ca elemente regionale sau arhaice, doar în spațiul romanic.

Influența modelului empiric asupra modelului științific a fost urmată de influența modelului savant asupra modelului naiv. Un exemplu al forței cu care s-a exercitat această influență este termenul *beladonă*, pătruns în sfera denumirilor de plante pe cale cultă și popularizat ca echivalent pentru mult mai vechiul *mătrăgună*. Înainte de a fi răspândit grație nomenclaturii binominale, cuvântul italian *belladonna*, atestat ca termen botanic încă din secolul al XVI-lea, a fost adoptat și pus în circuitul denominativ științific de Carl von Linné, botanistul care a dat mătrăgunei numele științific *Atropa belladonna* < gr. *Atropos*[12] și ital. *belladonna*[13]. Exemplul reflectă specificul cult al surselor terminologiei științifice[14]. Din momentul acceptării și adoptării de către comunitatea științifică, denumirea speciei s-a răspândit apoi în multe limbi europene și a pătruns și în uzul nespecialiștilor, ca echivalent al denumirilor etnobotanice: fr. *belladone*, engl. *belladonna*, germ. *Belladonna*, rom. *beladonă* etc.

Spre deosebire de sursele nomenclaturii botanice savante, orientate mai degrabă către livresc și originalitate auctorială[15], sursele denumirilor etno-

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

botanice românești reliefează legătura ființei umane cu universul înconjurător și evidențiază bogăția imaginarului lingvistic popular, prin referire la: 1) părți ale corpului: *limbariță* (Alisma plantago-aquatica); *ochișoară* (Filago minima); 2) animale: *ursoaică* (Echium altissimum); *vulpoi* (Sorghum halepense); 3) păsări: *buhă* (Taraxacum officinale); *vulturică* (Hieracium aurantiacum); 4) insecte: *albină* (Ophrys cornuta); *puricică* (Polygonum persicaria); 5) plante: *grâușor* (Ficaria verna); *hrenuț* (Rumex crispus); 6) obiecte de îmbrăcăminte: *rochia-doamnei* (Campanula rotundifolia); 7) podoabe: *cerceluț* (Fuchsia coccinea); *beteala-miresei* (Cymbalaria muralis); 8) alimente: *plăcințele* (Trollius europaeus); *untișor* (Taraxacum officinale); 9) obiecte de cult: *cădelniță* (Campanula carpatica); *pristolnic* (Abutillon teophrasti); 10) obiecte de uz cotidian: *căldărușă* (Aquilegia vulgaris); *tășculiță* (Bidens cernuus); 11) obiecte militare: *sabie* (Iris germanica), *sulițică* (Dorycnium germanicum); 12) bani: *bănuți* (Bellis perennis), *părăluțe* (Bellis perennis); 13) legătura cu sacrul: *mila-Domnului* (Ajuga laxmanni); *cheița raiului* (Commelina communis); 14) fabulos: *vrăjitoare* (Circaea lutetiana); *zmeoaică* (Laser pitium latifolium); 15) relații interumane: *cumătră* (Erodium cicutarium); *uncheșel* (Nigella damascena); 16) apartenența etnică: *unguraș* (Marrubium peregrinum); *țigănași* (Tagetes patula); 17) timp: *primăveriță* (Galanthus nivalis); *zorele* (Convolvulus arvensis); 18) spațiu: *dosnică* (Cerinthe minor); *grohotiș* (Rhinanthus glaber); 19) corpuri cerești: *steluță* (Aster amellus); *soarele și luna* (Ranunculus auricomus) etc.

Considerații finale. O cercetare aprofundată a surselor pe care se întemeiază numirea naivă (populară) și savantă (științifică) a plantelor ar putea aduce multe date noi cu privire la modul în care ființa umană înțelege să conceptualizeze și să numească realitățile din lumea fenomenală. Complexitatea problemelor pe care le ridică o asemenea întreprindere a fost și este un obstacol în calea obținerii de rezultate științifice durabile. În consecință, lucrarea de față este un exercițiu de intenție care urmează a se concretiza într-o descriere mai cuprinzătoare cu privire la denumirile plantelor în limba română. O comparație a terminologiei etnobotanice românești cu alte terminologii romanice ar putea permite evaluarea concordanțelor și discordanțelor de factură lingvistică și conceptuală, mai cu seamă că prestigiul cultural al limbilor romanice occidentale a facilitat trecerea unor termeni din modelul naiv în cel savant și invers, astfel încât calea interpretativă ce trebuie urmată în acest caz este descrierea diacronică. Totodată, cercetarea pe baze lingvistice a terminologiei botanice științifice ar permite o mai bună înțelegere a unor fenomene conceptual-denominative a căror productivitate în terminologia științifică este adesea subestimată sau neglijată, metafora și metonimia fiind exemple grăitoare în acest sens.

Nu în ultimul rând, se cuvine a fi investigată, în acord cu realitatea istorică, influența modelului științific asupra modelului popular pentru a observa

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

în ce măsură progresul civilizației și lărgirea orizontului de cunoaștere al vorbitorilor contribuie la îmbogățirea limbii cu elemente noi.

NOTE

[1] Principiul relativității lingvistice, „potrivit căruia nu toți oamenii își reprezintă în mod identic universul, pornind de la aceleași realități, decât dacă bazele lor lingvistice sunt similare sau pot fi cumva adaptate (engl. calibrated)", a fost enunțat de Benjamin L. Whorf (1956, p. 214), însă teza este dezbătută, în istoria interpretărilor privind originea și funcțiile limbajului, încă din Antichitate.

[2] Un studiu mult mai aprofundat ar putea infirma unele dintre intuițiile de cercetare și sistematizările propuse în această lucrare care se limitează la a problematiza unele dintre dominantele unei chestiuni lingvistice foarte complexe, cu o bogată tradiție de cercetare.

[3] Toate denumirile etnobotanice discutate în acest studiu se regăsesc în Borza (1968) și Bejan (1991).

[4] În prima parte a lucrării, Dumitru Bejan (1991, p. 6) observă că prima atestare scrisă a unor nume românești de plante se află într-un manuscris „de pe la 1700", care cuprinde un glosar slavo-român, glosar reprodus de M. Gaster în *Chrestomație română*, vol. I, București, Socec & Co., Leipzig, F. A. Brockhaus, 1891. În crestomația lui M. Gaster, documentul menționat, publicat la p. 355-357, este datat în jurul anului 1705, poartă titlul *Glosar de plante slavono-român* și cuprinde două secțiuni: „glosar de erburi" și „glosar de pomi". Cercetări mai recente arată însă că prima atestare scrisă a unor nume de plante datează de la mijlocul secolului al XVII-lea, nu de la începutul secolului al XVIII-lea, așa cum arată Bejan. În studiul introductiv la *Dictionarium valachico-latinum*, Editura Academiei Române, București, 2008, Gheorghe Chivu (2008, p. 12), editorul textului concluzionează, în baza unor dovezi clare, că dicționarul a fost scris „fără dubiu la mijlocul secolului al XVII-lea (la o dată cuprinsă între 1640 și 1660)". Cu privire la denumirile de plante, editorul textului comentează că dicționarul „oferă (...) specialiștilor cel mai bogat inventar de termeni etnobotanici dintre scrierile românești alcătuite până la mijlocul secolului al XVIII-lea" (Chivu, 2008, p. 60).

[5] Principalele modele derivative sunt: 1) derivarea cu sufixe: a) diminutivale: *steluță* (Aster alpinus); *pipărușcă* (Capsicum annuum); b) augmentative: *brădoaie* (Abies alba); *zmeoaie* (Lingusticum mutellina); 2) derivarea cu prefixe: *desfăcătătoare* (Salvia aethiopis).

[6] Procedeul compunerii este foarte complex și include următoarele modele denominative: 1) compuse formate prin coordonare: *soarele și luna* (Ranunculus auricomus); *ziua cu noaptea* (Melampyrum bihariense); 2) compuse formate prin subordonare, cu subtipurile: a) substantiv + prepoziție + determinative: *coadă de găină* (Stellaria media); *trifoi de baltă* (Menyanthes trifoliata); *floare cu două cozi* (Tropaeolum majus); *lemn cu boabe albe* (Symphoricarpus albus); *flori ca stelele* (Coreopsis tinctoria); *mușcată ca nalba* (Pelagornium zonale); b) substantiv + determinative: *ciuperci oiești* (Polyporus confusus), *fragi iepurești* (Fragaria vesca); c) numeral + determinative: *cinci degete* (Potentilla alba); *trei frați pătați* (Viola arvensis), *trei cumnate supărate* (Aconitum stoerkeanum); *treizeci de arginți* (Lunaria annua); d) compuse propoziționale (mai cu seamă atributive): *iarbă ce moaie vinele* (Impatiens balsamina); *văduva ce țipă copii* (Inula britannica); *fîsaică ce se urcă* (Phaseolus multiflorus); *mușcată care miroase* (Pelargonium odoratum) etc.

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

[7] Numeroase denumiri care fac trimitere la stratul cultural precreştin reflectă credinţa în existenţa unor fiinţe supranaturale [*carul zânelor* (Arnica montana); *floarea smeului* (Aruncus vulgaris); *iarba alor din vânt* (Lycopodium clavalum); *sita ielelor* (Carlina acaulis)] sau credinţa în efectele unor practici magice [*buruiană de ceas rău* (Lamium purpureum)].

[8] Denumirile care fac trimitere la stratul cultural creştin subliniază credinţa în Dumnezeu şi în Maica Domnului [*mila-Domnului* (Ajuga laxmanni) > *milostivă* > *creştinească*; *poala Maicii Domnului* (Convolvulus arvensis); *coroana lui Isus Christos* (Passiflora coerulea)], credinţa în existenţa raiului [*cheiţa raiului* (Commelina communis), *poarta raiului* (Tanacetum vulgare), *floarea raiului* (Allium montanum)], credinţa în existenţa sfinţilor [*iarba Sf. Ion* (Chamamenerion angustifolium), *Sfântu Petru* (Iberis amara)] sau teama de existenţa diavolului: *căruţa dracului* (Eryngium campestre).

[9] Pentru o descriere a condiţiilor istorice care au favorizat geneza şi răspândirea ideilor lui Linné, v. Greene & Evermann (1912). O mică antologie cuprinzând fragmente din scrierile lui Linné a fost publicată în România de Váczy et al. (1999). Alcock (1876) publică o foarte instructivă şi documentată istorie a botanicii de până în secolul al XIX-lea şi un glosar consistent în care explică etimologiile unora dintre denumirile ştiinţifice cele mai răspândite. Unele din cele mai bune lucrări referitoare la denumirile ştiinţifice ale plantelor sunt semnate de William T. Stearn (1966, ediţia a treia, revizuită, 1983) şi de David Gledhill (ediţia a patra, 2008). Pentru valorificarea limbilor latină şi greacă în terminologia ştiinţifică, v. Nybakken (1959).

[10] „Numele genului trebuie să fie unic în cuprinsul aceluiaşi grup al genului. Numele genului trebuie să fie desemnat ca durabil înainte de a crea numele speciei. (...) Denumirile de gen care sunt potrivite nu este permis să le schimbăm, chiar dacă s-ar găsi altele mai bune." (Linné, ed. rom., 1999, p. 108-109).

[11] Deşi terminologia botanică ştiinţifică s-a format pe baza resurselor denominative greco-latine, latina botanică este „o limbă artificială" sau, mai precis, o *lingua franca* a naturaliştilor, o variantă specializată funcţional a latinei din secolul al XVI-lea (Stearn, 1985, p. 11). Ea este expresia eforturilor oamenilor de ştiinţă de a da, conform dezideratului linnéan nume *corecte* elementelor lumii vegetale.

[12] *Atropos*, notează Kernbach (1989, p. 58), este „una dintre Moire, simbolizând încetarea ireversibilă a vieţii; era reprezentată figurativ adesea cu o unealtă de tăiat, exprimând astfel operaţia de retezare a firului vieţii".

[13] Termenul *belladonna* 'doamnă frumoasă' face trimitere (cf. Alcock, 1876, p. 108; Gledhill, 2008, p. 68) la obiceiul veneţiencelor de a întrebuinţa sucul sau decoctul de mătrăgună pentru înfrumuseţare, mai precis pentru a da paloare obrajilor, pentru a face pistruii să dispară şi pentru a da strălucire ochilor, prin dilatarea pupilelor.

[14] Printre domeniile specifice terminologiei ştiinţifice se numără: 1) fiinţele din mitologia greco-latină: *Achillea millefolium* (coada-şoricelului) < termenul Achillea s-a format de la numele grecesc al lui Ahile şi denumeşte planta cu care marele erou l-ar fi vindecat pe Telephos (cf. Lyons, 1900, p. 11), fiul lui Hercule, în schimbul promisiunii că acesta din urmă le va arăta aheilor drumul spre Troia; 2) nume de botanişti celebri: *Linnea borealis*; 3) numele descoperitorului sau al cultivatorului: *Gentiana asclepiadea* (lumânărică, Borza, 1968, p. 75) < denumirea ştiinţifică a genului este dată în onorarea regelui ilir Gentius (Lyons, 1900, p. 171), despre care se crede că ar fi descoperit proprietăţile vindecătoare ale plantelor din genul care îi poartă numele.

[15] Trebuie precizat că nomenclatura botanică savantă este însoţită de numele sau de iniţiala celui care a dat denumirea ştiinţifică, ceea ce arată că acest model ilustrează

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)

existența creativității individuale, în timp ce modelul popular oglindește existența creativității anonime și colective.

BIBLIOGRAFIE

1. Randal Hilbert Alcock, *Botanical Names for English Readers*, L. Reeve & Co., London, 1876.

2. Dumitru Bejan, *Nume românești de plante*, Editura Dacia, Cluj, 1991.

3. Al. Borza (coord.), *Dicționar etnobotanic*, Editura Academiei, București, 1968.

4. Gheorghe Chivu (ed.), *Dictionarium valachico-latinum* (DVL), Editura Academiei, București, 2008.

5. Edward Lee Greene, Barton Warren Evermann, *Carolus Linnaeus*, Christopher Sower Company, Philadelphia, 1912.

6. Michel Foucault, *Cuvintele și lucrurile*, traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, Editura Rao Internațional, București, 2008.

7. David Gledhill, *The names of plants*, Cambridge University Press, 2008.

8. Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, traducere de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 2008.

9. Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

10. Gustav Körting, *Lateinisch-Romanisches Wörterbuch*, Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1901.

11. Zoltan Kövecses, *Metaphor and Emotion. Language, culture and body in human feeling*, Cambridge University Press, 2004.

12. A. B. Lyons, *Plant Names, Scientific and Popular*, Nelson, Baker & Co., Publishers, Detroit, 1900.

13. Oscar E. Nybakken, *Greek and Latin in Scientific Terminology*, The Iowa State University Press, Ames, Iowa, 1959.

14. William Stearn, *Botanical Latin,* David & Charles, Newton Abbot, London, North Pomfret, 1985.

15. Friedrich Ungerer, Hans-Jörg Schmid, *An Introduction to Cognitive Linguistics*, Longman, London, New York, 1996.

16. Kálmán Váczy, Aurel Ardelean, Katalin Bartók, *Carl Linné (1707-1778). Viață, operă, destăinuiri*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 1999.

17. Benjamin L. Whorf, *Language, thought and reality*, The Techonology Press of Massachusetts Institute of Technology and John Wiley & Sons, Inc., New York, London, 1956.

BDD-A20577 © 2010 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 07:08:20 UTC)